

Mate Kapović
Filozofski fakultet, Zagreb

Položaj mikenskoga među grčkim dijalektima

U članku je riječ o glavnim problemima starogrčke dijalektologije u svezi s mikenskim grčkim za koji se ovdje tvrdi da je najbliži arkadijsko-ciparskomu dijalektu. Arkadijsko-ciparski s jonsko-atičkim čini južnogrčki koji se odlikuje svojom inovativnošću (nasuprot konzervativnomu Sjeveru) i znatnim brojem zajedničkih izoglosa i karakteristika od kojih su najvažnije njihove zajedničke inovacije. Unatoč razmjernoj homogenosti južnogrčkoga, bilo je i starih razlika, no prave su dijalekatne razlike između jonsko-atičkoga i arkadijsko-ciparskoga nastale istom u postmikensko doba. Mikenski je, premda administrativni jezik kojemu se ne može točno odrediti živē jezičnē podlogē, imao osobitosti koje ga izdvajaju od ostalih južnogrčkih dijalekata – novo z, disimilaciju labiovelara i odraz slogotvornih sonanata. Pobija se teza genetske srodnosti mikenskoga s eolskim iako je njihovih dodira već u najranije doba sigurno bilo. Dosta južnogrčkih osobina ima u lezbijskom na koji je jako utjecao jonski. Eolski je najsumnjivija skupina u grčkoj dijalektologiji s obzirom na niz ranih razlika i zapravo služi kao »koš za smeće« za sve grčke dijalekte koji nisu arkadijsko-ciparski, jonsko-atički ili sjeverozapadni/dorski. Što se sjevernogrčkoga tiče, dorski su i sjeverozapadni dijalekat usko povezani, a vjerojatno su srodni i s eolskim.

1. Uvod

Grčka je dijalektološka problematika od samih početaka poredbenoga jezikoslovlja u 19. stoljeću privlačila pozornost ne samo grecistâ nego i indoeuropeistâ jer su grčki dijalekti jako važni ne samo za sâm grčki jezik nego i šire, za indoeuropeistiku i proučavanje ostalih indoeuropskih jezika. Upravo je zato tomu području posvećeno dosta radova i njim su se bavili mnogi istaknuti znanstvenici. Problemâ je bilo od samoga početka, ali su prave komplikacije nastale istom kada su 1952. Ventris i Chadwick dešifrirali linear B i kada se pojavio novi grčki dijalekat – mikenski, posvjedočen puno prije svih ostalih dijalekata (i to je sama po sebi otegotna okolnost u genetskom svrstavanju grčkih dijalekata). Upravo se tih godina, čak i ne posve vezano uza sâm otkriće, rasplamsavaju polemike oko grčke dijalektologije – napisano je više važnih radova i iznesene su nove teorije, a sve to u sprezi s najnovijim dostignućima zemljo-

pisne dijalektologije i primjenom saznanja dobivenih iz moderne dijalektologije ponajviše zahvaljujući radu lingvistâ kao što su E. Risch i W. Porzig¹. Rasprave su se nastavile sve do danas, ali slaganja nema. Možemo se složiti s Annom Morpurgo Davies koja u prvoj rečenici svojega teksta (1992) veli: »After almost forty years of discussions we still do not know how to classify the Mycenaean dialect (...)« Takoder, nije se teško ni složiti s tvrdnjom Claudea Brixhea (prema Morpurgo Davies 1992: 420) da se u većine modernih dijalektologa može primijetiti ustrajavanje u porabi uvijek istih nekoliko činjenica za beskrajne i uzaludne rasprave o klasifikaciji dijalekata u 2. tisućljeću prije Krista. No proučavanje nam grčke dijalektologije može biti od velike koristi i u napretku u spoznajama o dijalektologiji i dijalektološkim metodama uopće, te o novim mogućnostima i načinima istraživanja u genetskom svrstavanju jezika i dijalekata.

Otkriće je mikenskoga bilo revolucionarno za indoeuropeistiku i povijest grčkoga jezika. Njegovim su otkrićem potvrđene mnoge stare teorije, neke su srušene, a mnoge su nove postavljene. Otkriveno je puno novih pojedinosti koje su nam razjasnile određene pojave u grčkom jeziku. Tako je primjerice otkriveno da je mikenski očuvao indoeuropske labiovelare kao zasebne foneme i da je njihovo gubljenje, poslije izvršeno, ne uvijek jednako, u svim grčkim dijalektima, postmikensko, odnosno da se vjerojatno dogodilo nakon propasti mikenske kulture u 12. stoljeću pr. K. No njegovo je otkriće takoder dovelo i do novih problema i pitanja. Jedan je od problema i sâmo mikensko pismo – linear B, koje je vrlo slabo prilagođeno glasovnoj strukturi grčkoga jezika, a taj se problem često javlja u zapisivanju indoeuropskih jezika u području Sredozemlja (slično je primjerice i sa zapisom hetitskoga ili keltiberskoga) pa često zbog nedorečenosti mikenskoga načina pisanja nismo sigurni što doista predstavlja ono što je linearom B bilo zapisano. Tako, primjerice, ne znamo predstavlja li mik. *-me* u 1. licu množine *-μες* ili *-μεν*, što je jedna od bitnijih izoglosa u razvrstavanju grčkih dijalekata.

Svrha je ovoga rada prikazati što preciznije genetski položaj mikenskoga među ostalim grčkim dijalektima i sve probleme uz to vezane. Osim toga, pozabavit ćemo se i pitanjem razredbe grčkih dijalekata uopće, budući da bez ocrtaivanja širega nema ni dobra opisa užega stanja. Nakon općenite podjele grčkih dijalekata krenut ćemo od problemâ koji se javljaju unutar mikenskoga (i naravno njihova utjecaja na probleme u drugim dijalektima) da bismo zatim došli na probleme veze mikenskoga s ostalim dijalektima i konačno na općegrčka dijalektološka pitanja.

NEUOBIČAJENIJE POKRATE:

a-c – arkadijsko–ciparski

j-a – jonsko–atički

Jgrč. – južnogrčki

Sgrč. – sjevernogrčki

SZ – sjeverozapadnogrčki

~ – u vezi s...

1 Izvrstan je prikaz onodobnih teorija i problema u Cowgill 1966.

2. Pregled grčkih dijalekata

Grčki se dijalekti u klasično doba obično dijele na: sjeverozapadne; dorske; pamfilijski; eolski; arkadijsko–ciparski i jonsko–atički. Prema Rixu (1992: 4) se sjeverozapadni dijalekat dijeli na: fokidski, etolski, lokridski, epirski i enijanij-ski. Dorski su govori: lakonski, mesenijski, argolidski, korintski, megarski, kretska, govor Mela, Tere i Kirene, rodska (sa susjednim otocima) i govori dorskih gradova na Siciliji. Ahejski i elidski Rix svrstava u govore bliske SZ. Pamfilijski je slabo poznat i izdvojen, ali vjerojatno dorske osnove.

Eolski se dijalekat dijeli na: lezbijski, tesalijski i beotijski. Postojanje je eolske skupine, kako ćemo vidjeti, sasvim uvjetno i više tradicionalno nego lingvistički nužno.

Arkadijsko–ciparski se dijeli na arkadijski i ciparski koji su, premda prostorno jako udaljeni, jezično jako bliski, a jonsko–atički na jonski u užem smislu, maloazijski jonski, otočni jonski, eubejski i atički. Uz a–c treba još po srodnosti pridodati i mikenski, no njega u klasično doba nema i zbog vremenske udaljenosti svojih potvrda od potvrda ostalih dijalekata čini poseban slučaj.

Schmitt (1991) argolidski dijeli na saronski i zapadnoargolidski, svrstava Rixov rodska i govor Mela, Tere i Kirene u otočni dorska, a lakonski i mesenijski u jedinstveni lakonsko–mesenijski.

Izuzmemo li neke manje probleme, podjela grčkih dijalekata u klasično, alfabetsko doba nije sporna i nije ju teško načiniti. Problemi nastupaju pri uspostavljanju rasporeda grčkih dijalekata, odnosno prethodnikâ današnjih dijalekata, u predmigracijsko doba u 2. tisućljeću.

Ono u čem se svi slažu kada je riječ o mikenskom jest da je on nedvojbeno u najbližoj srodnosti s a–c. Ono što je pak do danas sporno jest jesu li mik. i a–c genetski bliži jonsko–atičkomu ili eolskomu i to je glavno pitanje grčke dijalektologije koje se može preformulirati i na pitanje dijele li se grčki dijalekti na istočne i zapadne (tradicionalna teorija) ili na sjeverne i južne (novija teorija čiji se nastanak, iako ne potpuno, više–manje poklapa s otkrićem mikenskoga).

3. Mikenski jezik

Mikenskim nazivamo jezik 14. i 13. st. pr. K. koji je nađen u zapisima gradova Knosa, Pila, Mikene, Tebe i Tirinta. Pisan je linearom B, pismom koje jako loše odražava glasovni sustav grčkoga što nam često otežava služenje mikenskim izvorima. Tako, primjerice, linear B ne razlikuje bezvučnih okluziva od zvučnih i aspiriranih (osim $t : d$) i u načelu se ne bilježi kôda sloga, pa tako ni završni suglasnik u riječi. U pristupu se sloga neke glasovne skupine bilježe, a neke ne^2 .

Kao što svi istraživači napominju, s obzirom na to u koliko je udaljenih mjesta posvjedočen u kopnenoj Grčkoj i na Kreti, mikenski je začuđujuće jedin-

2 Kao primjer velika broja istopisnica koji proistječe iz takova načina pisanja usp. Palmer 1980: 31.

stven jezik³. To svakako upućuje na to da je mikenski bio svojevrsan administrativan, nadregionalan jezik, »chancellery language« (Palmer 1980: 53) odn. »eine gemeinsame Kanzlei-Schriftsprache« (Schmitt 1991: 115), koji je svakako imao osnovicu u živućim govorima, ali o govornom jeziku toga doba ne možemo znati gotovo ništa, osim ono malo podataka što nam (možda) pružaju mikenski tekstovi. Odredene dvostrukosti i znakovi dijalekatskih razlika u mik. postoje, ali one nisu znatne i na osnovi se njih ne mogu uspostavljati posebne varijante mik. u različitim gradovima odn. područjima, usp. Schmitt (1991: 115): »(...) die Sprache ist im großen ganzen in Knossos die gleiche wie in Pylos und Mykene, und was differiert (...), mag den Idiolekten der einzelnen Schreiber anzulasten sein«. Neke su od razlikâ koje se u mik. tekstovima javljaju: dvostruki nastavak u D. jd. atematskih osnova: *-e /ey/* i *-i*; odraz ie. **m̥* i **n̥* kao *a* i kao *o* (kako je ova pojava jako bitna za dijalekatsko svrstavanje mikenskoga, o njoj ćemo poslije više reći) te povremeno *e > i* ispred labijala⁴. Nastavci se suglasničkih osnova u mik. uglavnom podudaraju s kasnijima grčkima. Jedini je padež koji od toga odstupa D. jd. koji ima nast. *-e* koji je puno češći od nast. *-i* (Palmer 1980: 46). Potonji je običan u tekstovima iz Mikene, ali se također javlja i u Pilu. U kasnijem se grč. gotovo isključivo javlja nast. *-i* koji je podrijetlom ie. L. jd. **-i*, dočim je mik. *-e* izvorni ie. D. jd. **-ey*, poslije uglavnom izgubljen. Usp. npr. (Risch 1981: 452): *po-se-da-o-ni* : *po-se-da-o-ne* (»Posejdonu«) i *du-ma-ti* : *po-ro-du-ma-te*⁵. Ova nam pojava ne zadaje bitnih problema. Kako je mik. posvjedočen 500 g. prije ostalih dijalekata, logično je da će se u njem naći arhaičnijih elemenata koji su poslije nestali iz jezika. Tako u mik. nalazimo za D./L. jd. suglasničkih osnova i ie. nastavak za D. i za L., dočim je u kasnijim grčkim dijalektima, osim nekih ostataka, poopćen nastavak L. Što se tiče samih varijacija u mik., može se spekulirati da su one imale i podlogu u razlici u tom padežu između pojedinih mjesnih govora toga doba (npr. da je najčešći nastavak toga padeža u Mikeni bio *-i*), ali čini se da su ta dva nastavka više-manje bili slobodnim inačicama. Naime, čini se da se i u istih pisara javljaju oba nastavka, odn. da pojedini pisari ne rabe samo jedan od dvaju nastavaka. Zanimljivo je pritom napomenuti da je jezični razvitak mikenskoga tada očito išao putem suprotnim od onoga kojim su krenuli kasniji grčki dijalekti – puno je češći nast. bio *-e*, dakle taj je oblik prevladavao i može se pretpostaviti da bi on u budućnosti odnio pobjedu nad nast. *-i*. No, budući da je mik. kultura nestala, do toga nije došlo. Samo je Mikena bila išla u korak s kasnijim grčkim dijalektima. O ostalim ćemo dvjema varijantama nešto više reći poslije. Promjena je *e > i* ispred labijala bitna za razmatranje mogućih mik. posuđenica u kasnijim grčkim dijalektima.

Važno je napomenuti da mikenski, premda je usko srodan s arkadijsko-ciparskim, odnosno s praoblicima današnjega arkadijsko-ciparskoga, nije predak

3 Usp. npr. Palmer 1980: 53 ili Risch 1981: 451.

4 O ovim trima pojavama govori detaljno Risch 1981.

5 Pretpostavlja se da je posrijedi naslov kojega hramskoga dužnosnika (usp. *po-ro-* i klasični grčki prefiks *πρό*).

nijednoga kasnijega grčkoga dijalekta⁶ što je danas *communis opinio*⁷. Takovo je mišljenje, osim što je i *a priori* vjerojatnije, poduprto, osim lingvističkim (katkada doduše prenaplašenima), i povijesnim podacima.

U sljedećim ćemo poglavljima početi s razmatranjem pojedinih pitanja bitnih za dijalekatno određivanje mikenskoga.

4. Prijelaz *ti* > *si*

Ova je izoglosa jedna od ključnih izoglosa u grč. dijalektologiji i po mnogima jedan od najizglednijih kandidata za najstariju izoglosu koja dijeli grčke dijalekte⁸. Ova je promjena izvršena u j-a, a-c i lezb., a izvorno je -τι zadržano u SZ/dor., beot. i tes. Ova promjena nije nigdje pravi glasovni zakon u strogom smislu. Ona se provodi u tvorbenim i gramatičkim morfemima, ali u korijenu riječi ne. Zato i u dijalektima koji su proveli sibilizaciju *ti* > *si* također postoji puno riječi koje (u korijenu) još imaju fonološki slijed -τι. Usp. atički τῆμή, ali δίδωσι. Promjena je također izostala iza ie. *s (fonemskoga ili umetnutoga između dvaju zubnika) npr. *h₁esti > ἐστί ili *b^{hid}htis > πίσις i u izoliranim dvosložnim riječima, npr. * h₁eti (~ ved. *áti*, lat. *et*) > ἔτι (Rix 1992: 89). Nasuprot tomu stoje primjeri gdje svi grčki dijalekti imaju tu promjenu provedenu – kao u suf. apstraktne imenice -σις < ie. *-tis. Ta je pojava svakako drugotne naravi. Moguće je da je do ove glasovne promjene zapravo došlo kontaminacijom slučajeva u kojima se *i javlja u slogovnom i u neslogovnom položaju, dakle da *ty > ss > s, a analogijom *ti > si npr. *potis > pragrč. *potis, G. *possos < *potyos, zatim analogijom *posis prema *possos i onda analogijom *posios umj. *possos. Slično i *proti > *proty #V- > *pross (poopćenjem), odatle likovi kao hom. πρότι i at. πρόσ⁹. No pitanje je mogu li takova poopćenja opravdati sve slučajeve prijelaza *ti* > *si*. Moguće je da je poslije, nakon poopćenja u određenim riječima, to shvaćeno kao fonetska promjena koja u određenim položajima više-manje pravilno djeluje.

Kao primjer iz mik. možemo uzeti *pa-si* ~ at. φησί »govori« ili *e-ko-si* ~ dor. ἔχοντι »imaju«. Ono što upućuje na razmjerno nedavnu pojavu te promjene prije potvrđâ mik. jezika usporedni su primjeri riječi s *ti* i *si*, npr. (Palmer 1980: 41) *tu-ti-je-u* i *tu-si-je-u*, *ti-nwa-si-ja* i *ti-nwa-ti-ja-o* (ime mjesta). Također, promjene nema ni u nekim osobnim imenima¹⁰: *o-ti-na-wo* /Ortināwos/, *e-ti-ra-wo* /Ertilāwos/ i *ta-ti-qo-we-u* /Stätig^woweus/. Unatoč prividnoj jačini ovih

6 Ventris su i Chadwick u »Evidence for Greek dialect in the Mycenaean archives« (1953), u članku kojim su objavili dešifriranje lin. B, pretpostavljali da je mik. izravni predak a-c i eol. (Cowgill 1966: 78).

7 Usp. npr. Heubeck 1974: 171, Schmitt 1991: 114–115, Rix 1992: 5 itd.

8 Usp. Rischevu čuvnu »Übersichtstabelle« (1955) (npr. u Panagl 1983: 346), Panagl 1983: 339–340.

9 Za to usp. Rix 1992: 89–90.

10 Osim Palmer 1980, v. i Panagl 1983: 325.

argumenata, oni ipak nisu od prevelike važnosti. Ono što i Palmer i Panagl ne spominju kod ovih primjera osobnih imena jest činjenica da *ti* > *si* nije, kako rekosmo, glasovni zakon u strogom smislu odn. da se zapravo u ovim imenima ta promjena ne bi ni očekivala, budući da je ta promjena ograničena na određene tvorbene i gramatičke morfeme. U prilog Palmeru i Panaglu ide činjenica da su doista posvjedočene varijante imena *Ortilokhos/Orsilokhos* (Palmer, isto), ali to svejedno ne bi nužno upućivalo, s obzirom na prilično kaotično djelovanje ove promjene, da bi u svim navedenim imenima nužno bila očekivana. Nešto su bolji primjeri *tu-ti-je-u* i *ti-nwa-ti-ja-o* koji bi doista mogli upućivati na razmjerno nedavnu fonetsku promjenu, no to opet ništa ne bi promijenilo u dijalekatnoj slici, jer ni zastupnici podjele sjever : jug (dakle Palmerovi neistomišljenici) vjerojatno ne zastupaju poziciję da se ova promjena dogodila davno prije mikenskih tekstova. Palmeru (1980: 71) je pak do ovoga dosta stalo jer on pokušava time dokazati da »so slight a phonological change« (dakle ono što razdvaja eolski od mik. i a-c koje on povezuje) nije bitna, zbog svoje »banalnosti« i nedavne pojave, u dijalekatskom razvrstavanju grčkoga jezika, nasuprot »complex cross-relations« između a-c, mik. i eol. do kojih on misli da je došao. U svakom slučaju, ako ovi primjeri dokazuju da je ta promjena razmjerno nedavna s obzirom na mik., jer te varijante s korijenima koji katkada imaju, a katkada nemaju asibiliran *t* vjerojatno ne bi opstale dugo bez ujednačenja, to svejedno ne slabi važnosti koju ova izoglosa ima za grč. dijalektologiju. Vjerojatno se ova promjena ne bi mogla gurnuti dalje u prošlost od 1500 g. pr. K. Zbog oskudnosti se raspoloživih podataka nikakovi konačni zaključci ne mogu donositi.

Osim već istaknute važnosti ove izoglose za grč. dijalektologiju, ona je i klasičan primjer kako se na osnovi istih materijalnih podataka može doći do oprečnih zaključaka, što je osobito često u grč. dijalektologiji, a ni poredbeno jezikoslovlje nije lišeno toga. Prečesto se argumenti pojedinaca svode na to da je takovo njihovo mišljenje ili da se njima što takovim čini, a često se u nastojanju da se dokaže vlastita teorija potpuno zanemaruju ili ne prikazuju u posve istinitu svjetlu činjenice koje bi upućivale na suprotno. Tako je i s ovom izoglosom koja je od samih početaka smatrana jednom od najvažnijih izoglosa, ali u podjeli grčkih dijalekata na zapadne (SZ i dor.) i istočne (ostali), a ne na sjeverne (SZ/dor. + eol.) i južne (ostali). Sporan je, dakako, »eolski«. Naime, tesalijski i beotijski pokazuju sačuvano τ , a lezbijski pokazuje promijenjeno σ . Zastupnici podjele istok : zapad smatraju lezbijsko σ izvornim, očuvanim praeol. **si*, a tes./beot. τ karakteristikom primljenom pod utjecajem SZ dijalekta. Zastupnici novije teorije sjever : jug tumače to tako da su tes. i beot. zadržali izvorno, nepromijenjeno praeol. **ti*, dočim je lezb. pod utjecajem maloazijskoga jonskoga primio južno σ . I tako dolazimo do vrzina kola gdje se argumenti samo vrte u krug i ništa se ne može dokazati. To bi doista bilo tako da nema pojave koja bitno ide u prilog tezi da beot./tes. τ nije naknadno uvedeno, nego da ondje doista nikada nije ni bilo prijelaza *ti* > *si*. Ovdje moramo citirati Warrena Cowgilla (1966: 80): »Boeotian and Thessalian third plurals in $-\nu\theta$ (e. g., Boeot. $\kappa\lambda\acute{\epsilon}\omicron\nu\theta$, Thes. [Larissa] $\kappa\alpha\tau\omicron\iota\kappa\acute{\epsilon}\omicron\nu\theta$) support Risch's view. These clearly

cannot be borrowed from West Greek, which has only $-\nu\tau\iota$, and it is hardly thinkable that a WGk. $-\nu\tau\iota$ would have been borrowed by continental Aeolic in time to undergo analogic change to $-\nu\theta\iota$ before the ancestors of Boeotian and Thessalian were effectively split from each other by the very invaders whose presence is presupposed by the putative borrowing.« Zamjena je $-\nu\tau-$ s $-\nu\theta-$ u beot. i tes. česta i nije ograničena samo na ovaj nastavak. Postanak joj valja tražiti u oblicima kao što su: $*\text{h}\epsilon\nu\tau\iota > *\text{h}\theta\iota$, $*\text{h}\omega\nu\tau\iota > \text{í}\omega\nu\theta\iota$ i $*\text{h}\epsilon\nu\tau\omega > \text{h}\theta\omega$ s metatezom aspiracije¹¹. Čini se da je Cowgill bio oprezniji nego što je to bilo potrebno, donijevši čak ovaj navod u fusnoti. Budući da je izrazito malo vjerovatno da su tes. i beot. prvo izvršili glasovnu promjenu $ti > si$ u ovom morfemu, zatim preuzeli stari nepromijenjeni morfem od SZ Grkâ, pa ga opet analoški promijenili, čini se da u njima promjene $ti > si$ nikada nije ni bilo. Premalo je vremena bilo da bi se sve ove promjene dogodile, a i prihvaćanje bi ovakova slijeda promjena bilo kršenje pravila Occamove britve samo da bi se zadovoljila unaprijed postavljena teza. Čini se dakle da je ipak lezb. taj koji nije sačuvao izvornoga eol. oblika ako je takova uopće i bilo. Naime, i pitanje je samoga postojanja »eolske« skupine prilično sporno, o čem će još biti riječi.

Na kraju još valja dodati da je Palmer (1980: 71) posve u pravu kada zaključuje da, ako je $-\tau\iota$ u beot. i tes. doista staro, to ne govori ništa o izvornoj povezanosti eol. sa SZ/dor., nego samo o zajedničkoj inovaciji Juga (odn. čini jak razlog za jezično jedinstvo Juga) u skladu s općeprihvaćenim načelom da arhaizmi imaju malu ili gotovo nikakovu vrijednost u genetskoj klasifikaciji¹².

5. Prijelaz $t^hi > si$

Uz promjenu se $ti > si$ u mik. još javlja i promjena $t^hi < si$ za koju se u literaturi često tvrdi da nema usporednica u drugim dijalektima (npr. Heubeck 1974, koji unatoč tomu daje jednu od najboljih rasprava o tom problemu). Da tomu nije tako, vidjet ćemo uskoro. Primjeri su iz mik.: $ko\text{-}ru/ko\text{-}ru\text{-}to$ /korut^hos/ (»kaciga«) : $e\text{-}pi\text{-}ko\text{-}ru\text{-}si\text{-}jo$ /epikorusios/ (izvedenica od iste riječi), $ko\text{-}ri\text{-}to$ /korint^hos/ (»Korint«) : $ko\text{-}ri\text{-}si\text{-}jo$ /korinsioi/ (»korintski«), $za\text{-}ku\text{-}si\text{-}jo$ (pridjev) prema Ζάκυνθος¹³ (ime mjesta), $o\text{-}ru\text{-}ma\text{-}to$: $o\text{-}ru\text{-}ma\text{-}si\text{-}ja\text{-}jo$ itd. U kasnijem su grč. zabilježeni uglavnom oblici na $-\theta\iota\omicron\varsigma$, pa se u prvi mah čini da je ova glasovna promjena nastupila samo u mik. Već se na prvi pogled vidi da se primjeri, osim što su malobrojni (jer je taj slijed fonema bio prilično rijedak), svi svode na pridjevne izvedenice sufiksom $-\iota\omicron\varsigma$ od imenica (uglavnom imenâ gradova s čestim toponimskim sufiksom $-\nu\theta\omicron\varsigma$). Već sama ta činjenica što uz te pridjeve uvijek stoji imenica od koje je pridjev nastao odmah upućuje da je tu ne samo moguće da će analogija djelovati odn. da će θ tu biti naknadno vra-

11 Thumb & Scherer 1959: 34 i Schmitt 1991: 71.

12 Za to usp. i Cowgill 1966: 83.

13 U mik. $*za\text{-}ku\text{-}to$ nije potvrđeno.

ćeno, nego je tu čak prilično vjerojatno da će se to dogoditi! No da situacija nije tako jednostavna u kasnijim grč. dijalektima, vidi se po tom što i ondje postoje primjeri gdje σ postaje od θ . Heubeck (1974: 164) navodi 4 takva primjera, odreda ktetike: Ἀμάρυνθος : at. Ἀμαρύνσιος (uz analogijsko Ἀμαρύνθιος), Προβάλινθος : at. Προβαλίσιος, Τρικόρυνθος : at. Τρικορύνσιος, Σμίνθος : jon. Σμισίων. Heubeck ih tumači kao posudenice iz mikenskoga. No Cowgill su, Ventris & Chadwick i Risch mišljenja da su a-j oblici na -θιος ili analoški ili posudeni¹⁴.

Osim tih riječi u hom. ima i riječ Ἠλύσιον gdje -σιον po mišljenju nekih nastaje od *-θιον. To bi mogla biti još jedna od riječi gdje je očuvan izvorni j-a refleks slijeda *^hi, no u ovom se slučaju, budući da je posrijedi riječ iz religijske sfere, moramo složiti s Heubeckom da bi posrijedi doista mogla biti posudenica iz mik.

Ono što bi trebalo da doista možemo utvrditi je li i u ostalim južnim dijalektima, osim mik., bilo navedene promjene, bila neka korijenska riječ u kojoj nije mogla djelovati nikakova analogija koja bi imala taj slijed fonemâ. Nažalost, čini se da takovih riječi (barem zasada) nema. No unatoč tomu, čini se da nema razloga pretpostavljati da bi ova 4 primjera bila posudenice iz mik., premda je to, dakako, moguće. Uvjerljivijom se čini pretpostavka da je *^hi pravilno prelazilo u *si* ne samo u mik. nego i u onodobnim precima j-a, a vjerojatno i a-c, dakle u svim dijalektima u kojima se dogodio prijelaz *ti* > *si*, a poslije je taj proces uglavnom prekrit analogijom, koja nije bila nimalo neočekivana. Zanimljivo bi bilo kada bi se koji ovakov primjer našao u lezb. jer bi to onda vjerojatno bio dokaz da je prijelaz *ti* > *si* u lezb. izvoran, a ne naknadno posuden iz jonskoga. Pri razmatranju mogućnosti ovakova razvoja situacije dobro je uzeti u obzir i strukturalne razloge odn. činjenicu da je *a priori* vjerojatno da će se θ , ako se već ponaša jednako kao τ ispred neslogotvornaoga *i, barem u nekim primjerima isto kao τ ponašati i ispred slogotvornoga *i kako napominje Cowgill (1966: 89). Na kraju možemo zaključiti da je ova izoglosa, čak i ako ne prihvaćamo mišljenje da ne vrijedi samo za mik. nego i za ostale južne dijalekte, u svakom slučaju sumnjiva i da ne može poslužiti u dokazivanju posebnosti mikenskoga prema drugim dijalektima.

6. Problem odraza slogotvornoga *r?

Problem je odraza slogotvornoga *r u mik. jedan od najkompliciranijih uopće, a čini se da bi to mogao biti jedan od onih primjera gdje se neke izoglose ne podudaraju s granicama dijalekata koje se većinom drugih izoglosa mogu utvrditi. Pragrčki je očito još imao ie. stanje, sa zadržanim slogotvornim sonantom, budući da se rezultati dobiveni u dijalektima razlikuju. Odrizi su u dijalektima: j-a $\alpha/p\alpha$, a-c op , eol. (lezb., beot., tes.) ρo , SZ/dor = j-a. Ova je izoglosa zanimljiva jer se po njoj j-a razlikuje od a-c koji se na neki način slaže s

14 Sve v. u Cowgill 1966: 89. Isto, ali više usput kaže i Palmer 1980: 41.

čitavim eolskim (a slaganje je odrazâ u svim trima »eolskim« dijalektima također čudno) iako je položaj –o– u a–c ispred, a u eol. iza ρ. Čini se ipak da je ovaj odraz u eol. (a koji se podudara u potpunosti s odrazom slogotvornoga *l̥) drugotnim i da je nastao naknadno od starijega ρα, odn. da je svako α iza ρ u eol. prešlo u o¹⁵. Nažalost, svako je ρα u eol. bilo od slogotvornoga *r̥ jer fonema *a u ie. nije bilo, a *r̥H je davao nešto sasvim drugo u grč. Ni stanje u dij. s odrazom αρ/ρα nije baš najjasnije jer nije sigurno kada koji odraz dolazi. Rix (1992: 65) misli da je na početku riječi pravilan odraz ρα (dakle hom. κρᾶδίη), dočim je at. καρδίᾱ tvoreno analogijom prema hom. κῆρ (~ het. *kir*).

Za mik. se obično navode sljedeće riječi koje bi trebale sadržavati odraz staroga *r̥ (prema Palmer 1980: 44): s odrazom *or*: *o-pa-wo-ta* /*opaworta*/ »dio naoružanja« (KN, PY), *to-pe-za* /*torpeza*/ »stol«¹⁶ (KN, PY), *wo-ze* /*worzei*/ (PY)¹⁷, *wo-ne-we* /*wornewe*/¹⁸ (PY), *wo-do-we* /*wordowe*/ »s mirisom ruže« (PY) (ne mora biti od *r̥)¹⁹, *a-no-zo* /*anorzos*/²⁰; s odrazom *ro*: *qe-to-ro-po-pi* /*k^wetropo(d)p^hi*/ (PY)²¹ i *wo-ro-ne-ja* /*wroneia*/²² »janjeće« (MY) (usp. gore isti korijen samo drugi odraz *wo-ne-we*); s odrazom *ar*: *tu-ka-ta-si* /*t^hugatarsi*/ »kćerima«²³ (MY). Neki su primjeri više, a neki manje pouzdani. Nakon svega, teško je nešto zaključiti jer su primjeri nepouzdan i premalo ih je da bi se donio konačan zaključak. Svakako se čini da je najčešći odraz *or*, dakle upravo ono što očekujemo jer je tako i u a–c npr. cip. κόρζα²⁴, cip. *katerworgon*. Odraza su s *ro* samo 2, a s *ar* samo 1 ako su svi primjeri točni, što nije sigurno. Zanimljivo je primijetiti da se u gotovo potpuno istom položaju, ako su čitanja ispravna, u istom korijenu javljaju dva različita odraza – /*wornewe*/ i /*wroneia*/. To bi moglo upućivati na zaključak da nije bilo razlike u odrazu ovisno o okolnim fonemima kao što bi se moglo očekivati. Na to da nisu posrijedi različiti odrazi u različitim okolinama upućuje i /*torpeza*/ : /*k^wetropo(d)p^hi*/ gdje se, ako su čitanja ispravna, čini da se prajezično *–t̥p– različito odrazilo u dvjema riječima. Što se tiče čudna, ali inače prilično uvjerljiva, oblika /*t^hugatarsi*/ drugih primjera s odrazom *r̥ između *t i *s nema, ali nema smisla smišljati

15 Usp. Thumb & Scherer 1959: 55.

16 Usp. klas. grč. τράπεζα.

17 3. l. jd. ind. prez. Značenje nije potpuno jasno, ima veze s najamnicima dijelova zemlje. Usp. klas. grč. ῥέζω »činiti, raditi« (Chadwick & Baumbach 1963).

18 Chadwick & Baumbach 1963 predlažu kao moguće čitanje /*woinēwei*/.

19 Usp. klas. grč. ῥόδον, eolski βρόδον (*Fρόδον) »ruža«.

20 Heubeck 1974: 168.

21 »Četveronogima« (i. mn.), usp. klas. grč. τετράποσι.

22 Chadwick & Baumbach 1963 predlažu kao moguće čitanje /*worneia*/, no to je manje vjerojatno. Usp. klas. grč. ἀρήν (*Fρήν) »ovca, janje«.

23 Usp. klas. grč. θυγατράσι.

24 No i situacija je u a–c kompliciranija nego što izgleda. Za odraz αρ u ark. v. Morpurgo Davies 1992: 423.

ad hoc glasovne zakone po kojima *r̥ između *t i *s daje *ar* u mik. Također, tu nije ni sigurno je li ovo *s* u mik. izvorno ili je vraćeno analogijom umj. /h/²⁵. Kod ovoga primjera treba spomenuti moguću djelomičnu usporednost s odrazom slogotvornoga *l̥. Naime u mik. je dobro potvrđena riječ *ka-ko* u raznim oblicima i izvedenicama koja sasvim sigurno predstavlja istu riječ poslije u grč. potvrđenu kao *καλκός*. Naravno, razlika je mogla biti i u pojedinim mjesnim govorima, no po navedenim se primjerima teško može što zaključiti.

S obzirom na to da se čini da je najčešći odraz *or* kao u a–c, možemo spekulirati da je to bio najčešći odraz *r̥ u ranoj fazi u mik. uz moguće druge odraze *ro* i možda *ra* u neodređljivim uvjetima, odn. da je postojala svojevrsna fluktuacija različitih odraza, a da je poslije u a–c poopćena samo varijanta *op*. Risch je svojedobno bio predlagao da je u mik. zapravo bilo očuvano slogotvorno *r̥, što nije nemoguće²⁶. Na kraju možemo zaključiti samo to da odraz *r̥ u mik. nije jasan iako se djelomično vjerojatno poklapa s odrazom a–c dij. Tvrdnje kao što je Cowgillova (1966: 90): »Mycenaean clearly treats *r̥ like Arcado-Cyprian and Aeolic (...)« neprecizne su i preopćenite budući da mik. odrazi uopće nisu jasni, a–c pokazuje ugl. *op* (ne uvijek), a u eol. je *po* (ne *op*!) drugotna porijekla. Općenito su jezikoslovci u pogledu odraza *r̥ često bili prepo- vršni.

7. Slogotvorno *m̥ i *n̥ u mikenskom

Kod pitanja odraza slogotvornih nazala u mik., a i u drugim dijalektima, opet ima više nejasnoća. Rix (1992: 66) za oba nosnika navodi opći odraz *α*, a za eol. *o*. Kao primjer za odraz *o* navodi ark. *δέκο* te ark./lezb. *δέκοτον* ~ mik. *de-ko-to* »deseto«. Anna Morpurgo Davies (1992: 423) jednostavno kaže da u a–c u odrazu svih slogotvornih sonanata postoji »apparent oscillation between *α* and *o* vocalism«, dok je u j–a i dor. »fewer or no oscillations«. Ruijgh²⁷, suprotno od Rixa (v. gore) smatra da *m̥ i *n̥ u a–c i eol. pravilno daju, kao i u dor. i j–a, *α*. Iznimke se po njem javljaju samo u brojeva (koji doista i čine većinu svih primjera) npr. ark. *ἑκοτόν* »100«, a one se mogu tumačiti analoškima (prema *δύο* »2« i deseticama na *-κοῦτα*) što se čini dosta uvjerljivim. U mik. se na mjestu slogotvornih nazala javljaju dva odraza: *o* i *α* (uz *an-* od *#n̥V–). Odraz se *α* javlja u negativnom prefiksu *a-*, u akuzativnom nastavku *-a*, te u riječima *a-pe-a-sa* < *apesn̥tyh₂²⁸ »odsutna«²⁹, *e-ka-ma*³⁰, *pe-ma* (uz

25 /s/ > /h/ između samoglasâ u grčkom, a pitanje je bi li /s/ prešlo u /h/ i iza *r̥ (kao iza ostalih slogotvornih segmenata) ili bi ostalo bez promjene (kao iza suglasâ).

26 Usporedi pisanje slogotvornoga *r̥ kao <ar>, <er> i slično u starim hrvatskim tekstovima.

27 Cowgill 1966: 90.

28 Risch 1981: 453.

29 Usp. klas. grč. *ἀπειμι* »biti odsutan« < *ἀπό* »od« + *εἶμι* »biti«.

30 ~ klas. grč. *ἔμια* »zapreka; obrana«?

inačicu *pe-mo*)³¹, *a₂-te-ro* < *sm_{ter}os³², *ka-ra-a-pi*³³, *da-ko-ro* < *dm₃-³⁴. Odraz se *o* javlja (Risch 1981: 453–454) u *a-no-wo-to* < *n₃-owsnto- (~ klas. grč. ἀνούατος »bez ušiju«), *e-ne-wo-* (~ ἐννέα »9«), *se-ri-no-wo-te* < *wn_{tey} (+ klas. grč. σέλινον »celer«), *a-pi-qo-to* (ἀμφίβατος³⁵), *a-mo* (posvjedočen u više oblika i izvedenica, ~ ὄμμα »(bojna) kola«), *pe-mo*, *de-ko-to* (nema labijala!). Po Rischu, *o* se javlja pod utjecajem labijala, iznimka je *e-ka-ma-*, a *pe-mo* se javlja i u varijanti *pe-ma*. U *de-ko-to* nigdje nema labijala, ali se to može objasniti analogijom (~ a-c, v. gore) prema desetičnom -κοντα. Cowgill smatra da Rischeva teorija zbog oblika *e-ka-ma-* koji se javljaju u istoga pisara koji je napisao i *e-ne-wo* ne može biti točnom. No unatoč riječima kao što su *e-ka-ma-* i *pe-ma* čini se da je to premalo da bi se bacili u vodu svi ostali primjeri koji pokazuju *o* mjesto *a* iza labijala. Ruijgh i tu poseže za argumentom analogije, ovaj put ne toliko uvjerljivo. *e-ne-wo* prema njemu dolazi analogijom kao i ark. δέκο, a *pe-mo* izvodi složenim analogijama prema r/n – heteroklitima: N. *-r₃ > -or, G. *-ntos > -atos: N. *-m₃ > -ma, G. *-m₃tos > -matos pa analogijom -or, -otos i po tome -mo, -motos³⁶.

Na kraju možemo zaključiti da mik. ima različite odraze slogotvornih nazala od svih drugih dijalekata, unatoč nekim nejasnoćama. Pravilan je odraz nazala u mik. *a*, a poslije labijala *o*. Riječi su kao *e-ka-ma-* i *pe-ma* iznimke (ako izuzmemo *de-ko-to* kao analogiju), a mogu se vjerojatno objasniti ili mjesnim razlikama ili, što je vjerojatnije, fonetskim razlozima. Sasvim je moguće, ali nedokazljivo, da se to *o* poslije labijala zapravo, svagdje ili kako gdje, izgovaralo kao kakovo [ã] pa bi kolebanje između *a* i *o* moglo biti posljedicom nedosljedna bilježenja glasa koji je zapravo bio nešto između *a* i *o*.

8. Problem mikenskoga z

Mikensko je *z* uspostavljeno prema kasnijemu grčkomu ζ poseban problem u mik., a pogotovu su problemom neke alternacije s njim u svezi. Do rješenja je teško doći budući da uopće nije sigurno kako se izgovarao, a usporedbe radi izgovor se fonema ζ intenzivno mijenjao u grč. i poslije, u alfabetsko doba. Problem je mik. *z* usko povezan s drugim fonemom – s s kojim bi formalno trebao činiti par: ie. *ty, *d^{hy}, *ky, *k^y (u grč. = *ky), *k^{wy} *g^{hy}, *g^{hy}, *g^{wh}y (grč. bezvučni okluzivi + *y) daju u kasnijim grč. dij. uglavnom iste ili slične odraze³⁷: σ/σσ/τ/ττ ovisno o položaju, dočim zvučni okluzivi + *y, *dy, *gy, *gy,

31 Klas. grč. σπέρμα »sjeme«.

32 Risch 1981: 453 i Palmer 1980: 44, ~ klas. grč. ἄτερος.

33 Risch (isto), ie. *krsn^his (ved. śīrśábhīś), ~ klas. grč. κάρα »glava«.

34 Risch (isto), - klas. grč. δακός.

35 Ie. *h₂emb^hig^wntos (~ klas. grč. ἀμφίβασις »obilazjenje; štíćenje, obrana«.

36 Kritika u Cowgill 1966: 90 i Beekes 1969: 223.

37 Za pojedinosti v. Rix 1992: 90–91.

*g^wy i * #Hy- daju uglavnom ζ (ili δδ/δ). U mikenskom u prvom slučaju dobivamo s, a u drugom z. Npr. *to-so* < *totyos (τόσος »tolik«), *pa-sa* < *-tih₂ (πάσα »svaka«), *-we-sa* < *-wet-ih₂; *to-pe-za* < *-pedih₂, *wi-ri-za* < *wridih₂ (ρίζα »korijen«), *ze-u-ke-si* (d. mn.) < *Hyewg- (klas. grč. ζεῦγος »jaram; par«) itd. Ovdje su posrijedi starije, ie. skupine okluziva s *y koje daju različite odraze ovisno o zvučnosti. No osim tih starijih skupina u mik. su palatalizirane i mlade skupine, očuvane (ili naknadno vraćene) u kasnijem grč., okluzivâ s *y (pravoga ili proizišloga iz kakova stezanja). No u tim sekundarnim palatalizacijama³⁸ ovaj put nema dvojtva u odrazu, ovisno o tom je li palatalizirani okluziv zvučan ili bezzvučan nego i jedni i drugi s *y daju z. Pritom je *y koje izaziva palatalizaciju sporno jer se čini da često nastaje ne jednostavno od *y nego kakovim stezanjem samoglasâ³⁹. Obično se navode primjeri: *ka-zo-e* < *kakjohes (~ κακίονες »gðri«), *su-za* < *sukia ili *sukea (usp. klas. grč. συκία, συκία »smokva«)⁴⁰, *i-za* < *hikk^wya- (?) »kobila«⁴¹, *ka-za* < *k^halkia ili *k^halkea (preko *k^halkja) (usp. mik. »bez stezanja« *ka-ke-ja*)⁴²; *a₃-za* < *aigia ili *aigea (usp. poslije tri moguća sufiksa ovdje -íā, -éā i -εíā⁴³)⁴⁴, *a₄-zo* < *aigios (Αἴγιος?), *a-no-zo* (*Avopζος) *an₃-g^wyos (~ klas. grč. Ἀνδρόβιος). Slično i *ku-ru-so* < *-sios ili *-seyos (~ klas. grč. χρυσός). Ovo se često uspoređuje s lezb. i tes. primjerima kao ἄγυρα < ἄγυρε[ι]α (Heubeck), no kako rekosmo, to nije baš vjerojatno zbog velike vremenske razlike i čestih sličnih asimilacija i stapanja suglasnika s *y u grč., a također i raznih stezanja samoglasâ. Što se tiče *y koje uzrokuje palatalizaciju pitanje je je li potrebno pretpostavljati razne kontrakcije da bi se do njega došlo. Tu se mišljenja, kao što vidjesmo, raznih lingvista ne slažu⁴⁵. Koji je od dvaju sufikasa – *-yos ili *-e(y)os vjerojatniji? Budući da se oba poslije javljaju u grč. i budući da je izvođenje bez stezanja puno jednostavnije, čini se da je prvi sufiks boljim rješenjem. Odlučivši se za to, ne moramo pretpostavljati ni raznih *ad hoc* stezanjâ kojih u mik. inače nema (usp. i *ka-ke-ja*). Također, ne može se prema kasnijim grč. dijalektima nikako točno znati koji je sufiks u mik. gdje upotrijebljen, jer je to očito bila stvar mikenske sinkronije bez izravne veze s kasnijim dijalektima koji su do istih ili sličnih rješenja dolazili istim tvorbenim mogućnostima, ali ne nužno povezano s mik. Time dolazimo do pitanja posebnosti mik. što se tiče ove »druge palatalizacije«. Čini se da nitko još nije predložio mogućnosti da nije samo mik. prošao ovu promjenu, nego svi smatraju da su drugi, kasniji dijalekti što se toga tiče arhaičniji od njega jer ondje te promjene nije bilo. No, nije nemo-

38 Mogla bi se povući tipološka usporednica s primarnom i sekundarnom jotacijom u hrvatskom.

39 Usp. različita rješenja u Heubeck 1974: 166–168 i Palmer 1980: 31–32.

40 Često se postojanje oblika na -α u eol. i slično stezanje koje se ondje događa navodi kao argument povezanosti mik. s eol., no te pojave teško da su povezane.

41 Posredno očuvano u hom. ἱππιόχαρμης.

42 Eolski χάλκιος »mjeden«.

43 Heubeck 1974: 167.

44 Usp. klas. grč. αἴγε(ι)ος.

45 V. i Cowgill 1966: 84.

guće da su i drugi dij. (južni?) također na jednom stupnju svojega razvoja bili prošli kroz ovu fazu, a da je ona poslije (kao kod $t^{hi} > si$) zatrta analogijom. Imajući u vidu da su svi primjeri koji se navode izvedenice blisko povezane s početnim imenicama, i tu bi analogija bila i više nego očekivanom. Tako ni ova pojava ne bi bila samo mikenskom kao što se dosada uglavnom mislilo. No čini se da za razliku od slučaja s t^{hi} nema primjera s tim novim, očuvanim ζ , tako da ta hipoteza ostaje na razini spekulacije. Ovomu bi pitanju svakako trebalo posvetiti više pozornosti i istraživanja. Ovaj je problem usko povezan s problemom fonetske vrijednosti z o kojem će još biti riječi.

Osim u riječima koje smo već vidjeli z se u nekim riječima javlja u alternaciji s k što po svoj prilici upućuje na njegovu fonetsku vrijednost, ali ujedno stvara i dodatne probleme. Obično se navode primjeri: $a-ke-te-ri-ja : a-ze-te-ri-ja$ /asketria/⁴⁶, $a-no-ke-we : a-no-ze-we$ ('Avop-?), $a-ke-o : a-ze-o$ (značenje nejasno) i $ke-i-ja-ka-ra-na : ze-i-ja-ka-ra-na$ (značenje nejasno). Sada se moramo okrenuti pitanjima moguće fonetske vrijednosti z . *A priori* bi se očekivalo da u primarnim skupinama $C_{zvučni} + *y$ daju [ǵ], a $C_{bezvučni} + *y$ [ǰ]. No da za odraz bezvučnih već u mik. moramo pretpostaviti [s], [ss] (eventualno i [ts]) kao i poslije u grč., vidimo po primjerima kao $su-za$ (*sukia) gdje prvo s odgovara kasnijemu grčkomu običnomu σ . Nije vjerojatno da bi se istim znakom bilježio palatalni okluziv i [s]. Kod odraza je zvučnih okluziva s $*y$ čudno to što u drugotnom stapanju taj isti glas postaje i od bezvučnih. Na bezvučnost z upućuju riječi kao $a-ke-te-ri-ja$ i $a-ze-te-ri-ja$ što bi moglo upućivati na nedosljedno pisanje [k] ispred prednjih samoglasa jer bi ono tu fonološki bilo /k/, ali fonetski [ǰ]. Usp. makedonski брџа, ali ќерка gdje se u objema riječima izgovara [ǰ], ali je ono u prvoj riječi fonem pa se piše posebnim znakom, dočim je u drugoj fonetskom realizacijom fonema /k/ pred prednjim samoglasom pa se piše kao i /k/ у коло. Ako prihvatimo da je z fonetski bilo [ǰ], onda bi i u primjerima kao $su-za$ to zapravo mogao biti samo način pisanja za ono što je fonološki /sukja/, a fonetski [suǰja] ili [suǰa]. Onda tu ni ne bi bilo potrebe za pretpostavljanjem posebne promjene. No je li uopće moguće da je z bilo bezvučni palatalni velar? Ako jest, to bi svakako bila velika mik. inovacija, bez usporednica u drugim dijalektima. Oni naime pokazuju zvučni odraz ζ za koji se pretpostavlja razvoj otprilike: [ǵ] > [dǰ] (još negdje u doba preuzimanja alfabeta⁴⁷ [dz] > [zd] (klas. doba) > [zz] > [z] (koine). Je li moguće pretpostaviti da je, nakon što je [ǰ] > [s] u mik., staro [ǵ] > [ǰ] jer više nije bilo potrebe za zvučnošću nakon nestanka izvornoga bezvučnoga palatalnoga velara? No sve ovo opet ne objašnjava potpuno zašto su se kod »druge palatalizacije« stopili odrazi zvučnih i bezvučnih. Je li moguće pretpostaviti obezvučenje pred $*y$ ili stapanje novodobivenih [ǵ] i [ǰ] u [k] budući da prvo nije bilo više fonem ostaje upitnim. Palmer (1980: 33) navodi još mogući primjer $ze-to$ kao /sk^heto/ (ako nije /gento/), njegovo tumačenje $a\beta-zo-ro$ kao αἰσχροός ne izgleda preuvjerljivo. Na kraju možemo reći da je slučaj mik. z posve nejasan, a prijedlozi koje smo iznijeli ostaju na razini spekulacije.

46 ~ klas. grč. ἀσκέω »vješto izraditi, ukrasiti itd.«.

47 Usp. i Palmer 1980: 210–211.

9. Disimilacija labiovelarâ u mikenskom⁴⁸

Disimilacija je labiovelarâ u mik. jedna od pojava koja, ako su primjeri kojom se ona dokazuje ispravni, upućuje još jednom na posebnost mikenskoga među ostalim dijalektima. Ona nema veze s kasnijim grčkim prelaskom labiovelara u obične okluzive. U mikenskom se zamjećuje povremen prelazak $q > p$ i $p > q$ očito u vezi s drugim q i p koji se nalaze u istoj riječi⁴⁹. Primjeri su: **qe-re-qo-no* > *pe-re-qo-no* /k^wēle-k^{wh}onos/⁵⁰, **i-qo-po-qo-i*⁵¹ > *i-po-po-qo-i* (ἵππο-φορβός »konjušar« < *h₁eḱw-o-b^horg^wo-), *o-qe-qa* > *o-pe-qa* i *qe-re-qo-ta* > *pe-re-qo-ta* /k^wēle-k^{wh}ontās⁵² (isto kao i 1. primjer samo sa suf. -τᾶς). Očito da ovo u mikenskom nije bio pravi glasovni zakon nego više tendencija (koja bi možda bila postala glasovnim zakonom) jer su u dvama slučajevima zabilježene i asimilirana i neasimilirana varijanta. Sudeći po ovim primjerima, ako su točni, zapažamo sljedeće pravilo: q prelazi (fakultativno?) u p ispred q koje se nalazi u sljedećem ili preksljedećem slogu⁵³. No, kako Palmer ističe, jedini je pouzdan primjer *i-po-* u kojem se pak nalazi izvorno *ḱw, a ne *k^w. Ostali se primjeri mogu i drugačije tumačiti prema Palmeru (1980: 41): *qe-re-* bi moglo biti /p^here-/ »nosi« (klas. grč. φερε-), a ne /k^wēle-/ (dakle tu bi se radilo onda o asimilaciji $p-q > q-q$, a ne o disimilaciji), a *o-qe-qa* (za koju Heubeck kaže da je »unbekanntes Etymologie«) moglo bi isto tako nastati asimilacijom $p-q > q-q$, a ne obrnuto ako je točno da to predstavlja /op^hēg^wā(s)/ ~ ἔφηβος »odrastao mladić«.

10. Mikenske posuđenice u kasnijim grčkim dijalektima

Ovdje ćemo se ukratko osvrnuti na nekoliko mogućih primjera mik. posuđenica u kasnijim grč. dij. (vezanih uz problematiku kojom se ovdje bavimo), a to je pitanje kojega smo se već nekoliko puta bili dotakli u tekstu. *A priori* ne bi bilo nimalo vjerojatno da mik., kao jezik nadmoćne kulture, nije ostavio nikakva traga putem leksičkih posuđenica u kasnijim grčkim dijalektima. Čini se da je to doista i bio slučaj i da se u grč. može naći mik. riječi (npr. u Homera), pogotovu u sferi vojnoga, religijskoga i političkoga nazivlja. Nakon što smo iznijeli neke fonološke osobine tipične za mik. u prethodnim poglavljima, sada možemo vidjeti u kojim se nemikenskim riječima one javljaju, a da se takove pojave mogu protumačiti posuđivanjem iz mik. Jednu riječ iz vjerskoga naziv-

48 Heubeck 1974: 165, Palmer 1980: 40–41.

49 Asimilacije su i disimilacije u labiovelara tipološki dosta česte, usp. obrnut slučaj od pretpostavljenoga mik., odn. asimilaciju labiovelara u italskom i keltskom (lat. *quinque*, stir. *cóic* < ie. *penk^we).

50 Usp. klas. grč. ime Τηλέφονος.

51 Heubeck (nav. str.), vjerojatno omaškom, ima **i-qo-po-po-*.

52 Usp. klas. grč. ime Τηλεφόντᾶς.

53 Palmer (nav. str.) navodi za *i-po-po-qo-i* i drugu mogućnost, asimilacije $q-p > p-p$, no to se prema ostalim primjerima ne čini vjerojatnim.

lja, koja je moguća mikenska posudjenica, već vidjesmo (u poglavlju *thi < si*) – hom. Ἠλύσιον »Elizejsko polje«.

Druga je riječ za koju neki smatraju da je posudjenica iz mik. broj »20« – j–a, ark., lezb. εἴκοσι (ali ark. εἰκαστά⁵⁴) prema SZ/dor./beot./tes. Φίκατι, a slično vjerojatno npr. i u ark. ἡκοτόν. Tu bi se prividno nepravilan odraz slogotvornoga *ṃ mogao objasniti kao posudjenica iz mik. gdje bi se *ṃ odrazilo kao *o*. No to je sumnjivo jer izgleda, kao što rekosmo, da je mik. *o* od slogotvornih nazala u pravilu iza labijala što ovdje ne bi bio slučaj. U mik. *de–ko–to* vjerojatno također treba pretpostaviti analogiju, a mik. riječ za 20 nije posvjedočena što čini ovu etimologiju krajnje sumnjivom. Uostalom, nema smisla, prihvaćamo li pretpostavku o labijalnoj okolini refleksa *o*, pretpostaviti analogiju u neposvjedočenoj mik. riječi i onda pretpostavljati da je ona posuđena u druge dijalekte. Lakše je jednostavno pretpostaviti da je analogija djelovala kasnije u pojedinim dijalektima (možda je to zajednička južnogrčka inovacija) prema desetičnom –κοντα. Ni inače nije sve jasno s ovom riječju, kao npr. poč. ε– u nekim dijalektima nasuprot – u drugima < ie. *wíkm̥tih₁ < *dwid̥km̥tih₁⁵⁵.

Heubeck (1974: 169–171) navodi kao dvije posudjenice iz mik. Ποσειδάων i ἄρμυόζω »spajati; slagati itd.«. Što se Posejdonova imena tiče on ga izvodi iz osnove *p̥ntey– (~ πόντος) očito ciljajući na to što je u klas. mitologiji Posejdon bog mora. Odrazom slogotvornoga nazala kao –o– želi dokazati da je posrijedi mik. ostatak u klasičnom grč. No ono je što čini tu njegovu hipotezu posve nevjerojatnom činjenica da je Posejdon isprva bog konjâ i da je njegovo zaštitništvo nad morem puno mladega postanja tako da ovo ne može biti ispravnom etimologijom. Vjerojatnija je, iako ne sigurna, teorija da je Ποσειδάων zapravo »gospodar zemlje« (–σ– je analoško), što Heubeck smatra pučkom etimologijom, pogotovu s obzirom na primjere koje iznosi sâm Heubeck – tri sinonima u Pindara ἐννοσί–χθων, ἐννοσί–γαιος i ἐννοσί–δαζ!

No Heubeck ima prâvo kod druge riječi kada tvrdi da je ἄρμυόζω mikenizam (slijedeći u tom Rischu) jer se u toj riječi (~ mik. *a–mo*) jasno vidi odraz slogotvornoga nazala kao *o* iza labijala, a i *a priori* je vjerojatno da bi to mogla biti posudjenica iz mik. budući da je ovdje opet posrijedi termin, ovaj put konjanički, gdje posuđivanje nije neočekivano. Osim ovih dviju Heubeck još navodi i mogućnost da bi riječi θρόνος (cip. θόρναξ) i Φρόδον⁵⁶ mogle biti posudjenice iz mik., ali to nije sigurno jer je ρo u ovim riječima moglo i ne nastati od slogotvornoga *r̥.

Još je jedan kandidat za posudjenicu iz mik. riječ πόλις »grad« (~ skr. pūr, lit. pilis, let. pils itd.) zbog neočekivana odraza slogotvornoga *l̥ oko čega je bilo mnogo spora. Riječ je u inačici s #πτ– posvjedočena u mik. *po–to–ri–jo* i *po–to–ri–ka–ta* koji nam pokazuje da je ta riječ u mik. doista imala –oλ–, što skupa s

54 Thumb & Scherer 1959: 119.

55 Beekes 1995: 213 pomalo *ad hoc* uvodi kao međufazu *d– > *2– > ε– koje se ponaša kao *h₁ koje je po njem iste fonetske vrijednosti. Usp. i Szemerényi 1989: 238.

56 V. i Palmer 1980: 44.

činjenicom da je takov politički nazivak mogao lako biti posuđen upravo iz mik. čini ovo vjerojatnom mogućnošću⁵⁷.

Osim riječi *πόλις* odgovor bi da je riječ o posudenici iz mik. mogao riješiti još jednu dugogodišnju zagonetku u indoeuropeistici oko koje se još i danas svako malo radaju nove teorije. Risch (1981: 458) tvrdi da je riječ *ἵππος* »un mycénisme en grec historique« rješavajući problem nepravilna odraza ie. *h₁ékwos, ako ne potpuno (njegov prijedlog da je i početno *h-* iz mik. ne rješava ništa), a ono bar u njegovu najvažnijem dijelu – objašnjavajući neočekivano grč. *ι* umjesto *ε* kao odraz tipičan za mik. gdje je katkada dolazilo *i* mjesto *e* ispred i iza labijala kao u primjerima: *ti-mi-ti-ja* i *te-me-ti-ja*, *a-ti-mi-te* i *a-te-mi-to*, *e-pa-sa-na-ti* i *i-pa-sa-na-ti*, *qa-me-si-jo* i *qa-mi-si-jo*, *ai-ke-wa-to* i *ai-ki-wa-to*. Problem je s ovim riječima što su sve odreda imena (antroponimi ili teonimi), a i lako je moguće da su sve to posudenice iz nekoga neindoeuropskoga jezika koji je recimo imao zatvoreno [e] koje su Grci različito pisali ili da jednostavno nisu razlikovali [i] od [e]. Riječ *di-pa* (~ hom. *δέπας* »čaja, vrč«) koja nije ime po svoj je prilici također posudenica s usporednicom u anatolijskom. Sve ovo čini ideju da *ἵππος* dolazi od *i-*qo** zanimljivom, ali ne i objašnjenom tako da problem riječi *ἵππος* i dalje ostaje.

11. Mikenski i arkadijsko-ciparski

Nakon izlaganja nekih problema koji se javljaju u mik., a bitni su u rješavanju dijalekatne pozicije mik., u ovom ćemo dijelu ukratko razmotriti neke od izoglosa koje mik. dijeli s a-c, dijalektom za koji se svi slažu da je usko povezan s mik.

ti > *si*. Ovu vrlo staru izoglosu mik. i a-c dijele još i s j-a, a (vjerojatno sekundarno) i s lezb.

Genitivi na *-ao* muških *ā*-osnova. Usp. mik. *a-ko-so-ta-o* (osobno ime). U a-c se javlja i mladi oblik *-av* s tipičnom a-c promjenom *-o#* > *-u#* koje u mik. nema.

Medijalni završetak *-toi*, a ne *-tai* kao u drugim dij.⁵⁸ Usp. mik. *e-pi-de-da-to* i cip. *κεῖτοι*. Ovo je čisti arhaizam i nema genetske vrijednosti.

Sličan odn. djelomično isti odraz slogotvornoga **r*. Usp. *to-pe-za* i cip. *κόρζα*.

Prijedlog *a-pu*, a ne *ápó*. O njem će još biti riječi. Prijedlog *po-si* koji se slaže s a-c apokopiranim *πός*. Prilog *o-te*, a-c *ότε*. Postoje još neka slaganja u leksiku i drugdje. Mnoge od izoglosa između mik. i a-c vežu ih sve zajedno s j-a, kako ćemo vidjeti poslije (npr. mik. *i-je-re-jo*, a-c mlade *ίερης*).

Mik. se od a-c razlikuje uglavnom po kasnijim a-c inovacijama kao što su *-o#* > *-u#*, prijedlog *en* > *in*, *a-na* > *on-*, *un-* i sl. Čini se da u a-c ima više zajedničkih postmikenskih inovacija. Cowgill (1966: 82) s pravom postavlja

57 Druga je mogućnost izvođenje poopćenjem akuzativne osnove **polHm̥* v. Beekes 1995: 190.

58 Za promjenu v. npr. Matasović 1997: 206.

pitanje kako je to moguće ako nema usporedna razvoja. Naime, sve su se takove zajedničke a–c inovacije morale dogoditi ili prije odlaska budućih Ciprana s Peloponeza ili bar do dorskoga osvajanja obale Peloponeza i zatvaranja Arkadana u unutrašnjost ostavljajući ih tako odsječene od Ciprana. Ne čini se da je tu bilo puno vremena za zajedničke inovacije. Nije posve jasno kako bi se ovo pitanje moglo riješiti⁵⁹.

12. Podjela grčkih dijalekata

Da bismo došli do zaključaka o genetskoj srodnosti, moramo za pojedine dijalekte, za koje želimo dokazati srodnost, pokazati više starih relevantnih izoglosa, odnosno snopova izoglosa koji bi nas upozorili na to da su se određeni dijalekti u određenom razdoblju u prošlosti razvijali zajedno i da su se nove promjene uglavnom širile do njihovih granica. Problem je u tom što je poslije te zajedničke promjene često teško ustanoviti, jer se kasnije izoglose šire bez obzira na stare granice, događaju se usporedne iste inovacije neovisne jedne o drugima, razne kontaktne promjene, naknadni utjecaji jednih dijalekata na druge⁶⁰ itd.

Među izoglosama se mogu razlikovati arhaizmi, za koje se općenito uzima da nemaju nikakove težine ili da je ona jako mala – npr. zadržano –τι u grč.; izbor između arhaizama – npr. *proti i ποτί (usp. stind. *práti*, av. *pa^tti*); i inovacije koje mogu biti banalne – npr. psiloza u grč., ili bitne – npr. *ti* > *si*. Bitne su, nebanalne inovacije ključnima u dokazivanju srodnosti.

Glavni je problem u grčkoj dijalektologiji, kao što rekosmo, pitanje dijele li se grčki dijalekti na istočne i zapadne ili na sjeverne i južne, odnosno jesu li arkadijsko–ciparski i mikenski bliži eolskomu ili jonsko–atičkomu. Prva je teorija starija, tradicionalna, a druga novija. Podjela se na sjever : jug (SZ/dor., eol.: a–c & mik., j–a) uglavnom poklapa s otkrićem mik. iako je jedan od ključnih članaka W. Porziga, u kojem zastupa vezu a–c i j–a, zapravo, iako objavljen 1954., dakle godinu dana nakon objavljivanja dešifriranja mik., napisan još 1945⁶¹. U samo su tri godine, od 1953. do 1955. napisana 4 veoma važna članka za mik. i za grč. dijalektologiju – 1953. članak Ventrisa i Chadwicka o otkriću mik., 1954. i 1955. članci Porziga i Rischu u kojima zastupaju novu teoriju o bliskoj srodnosti a–c, mik. i j–a i 1955. Ruipérezov rad u kojem iznosi teoriju, danas općeprihvaćenu, da je a–c –τοι arhaizam, a ne inovacija kako se dotada mislilo⁶². Nekoliko se važnijih teorija može izdvojiti: Ernst Risch⁶³ zastupa podjelu dijalekata u 2. tisućljeću pr. K. na sjeverni grčki (SZ, dor., eol.) i

59 V. i Schmitt 1991: 122–123.

60 Dodatan je problem u grč. to što nisu svi dij. adekvatno posvjedočeni pa nam neki ključni podaci jednostavno nedostaju.

61 Cowgill 1966: 78.

62 Za pregled povijesti proučavanja grč. dij. i raznih teorija v. npr. Cowgill 1966, Panagl 1983, Schmitt 1991 i Morpurgo Davies 1992.

63 Cowgill 1966: 79.

južni grčki (mik., a–c, j–a). Smatra da južnogrčki bijaše prilično jedinstven i da se još pojedini dijalekti nisu bili razdvojili. Mikenski je jedan od tih neraščla-njenih južnih dijalekata. Nakon propasti mikenske kulture u 12. st. počelo je naglo dijalekatno razdvajanje. Iz toga postmikenskoga doba potječu po njem sva zasebna obilježja j–a. Alfred se Heubeck (1974) slaže s Rischem da je mik. dio južnogrčkoga blizak a–c, ali ističe da se u njem od početka mogu uočiti posebnosti koje ga izdvajaju od ostalih dij. (npr. sekundarno *z*, *t^{hi}* > *si*, disimi-lacija labiovelara itd.). Treća je bitna teorija ona po kojoj su a–c i mik. najbliži eolskomu, a zastupaju ju npr. Lejeune, Chadwick i čak 1980. u svojoj knjizi »The Greek Language« Leonard Palmer.

Sada ćemo razmotriti argumente podjele na južni i sjeverni grčki u 2. tisuć-ljeću pr. K. odnosno izoglose koje razdvajaju a–c, mik. i j–a od SZ, dor. i eol. (beot., tes. i lezb.), te ostale argumente i protuargumente za podjelu grčkih di-jalekata⁶⁴. Jedna je od najvažnijih izoglosa prelazak *ti* > *si* koji dijele mik., a–c, j–a i lezb. U posljednjem je to vjerojatno pod utjecajem jonskoga s kojim je lezb. bio u dodiru u Maloj Aziji i na koji je i jonsko pjesništvo izvršilo velik utjecaj. Izravno se to ne može dokazati, ali kako smo pokazali, prilično je sigurno da je očuvano –τῖ (koje imaju SZ i dor.) izvorno u beot. i tes., a da nije naknadni utjecaj SZ kako se to prije mislilo. Budući da eolski razdvaja jedna od najstari-jih, ako ne i najstarija izoglosa, upitno je i samo postojanje eolskoga dijalekta, barem u ovom obliku⁶⁵. Ova je izoglosa značajna za dokazivanje srodnosti juž-nogrčkoga, ali o sjevernogrčkom ne govori ništa. S obzirom na ostatke u j–a možemo pretpostaviti da je u jednoj fazi razvitka u svim južnim dij. bila djelat-na i asibilacija θ koja je poslije zatrta analogijom.

Druga je izoglosa, ovaj put morfološka, koja jasno razdvaja Sjever i Jug, in-finitiv na –ναι na Jugu, a na –μεν na Sjeveru. Lezb. ima kontaminirano –με–ναι. U mik. –ναι nije posvjedočeno. Ove su prve dvije izoglose svakako najjače.

Treća je izoglosa leksička, ali također vrlo važna. Jgrč. ima ἱερός »svećenik« (mik. *i–je–re–jo*), a Sgrč. ἱερός (SZ, dor.) odn. eol. ἱρός⁶⁶. Ie. je oblik *isHro–(stind. *iširás*). Nije sigurno koji je laringal u pitanju⁶⁷. Beekes (1969) citira više oblika u grč. gdje postoje varijante –αρος i –ερος. Čini se da bi, suprotno Bee-kesovu mišljenju, *h₂ moglo biti izvorno odn. da su SZ i dor. i ovdje sačuvali izvornu varijantu (što bi išlo ukorak s njihovom i inače uobičajenom konzerva-tivnošću), dočim je Jgrč. inovirao stvoriv analogijom prema čestim pridjevima na –ερος oblik ἱερός. Obrnuto ne bi bilo vjerojatno jer je pridj. na –αρος puno manje. Ako je tomu tako, ovo bi bila još jedna bitna inovacija svega Jgrč. na-spram Sgrč.

64 Zanimarito ćemo slabo poznat pamfilijski koji je uostalom svakako drugotna postanja.

65 García Ramón postavlja pitanje je li eol. nastao u postmikensko doba miješanjem Jgrč. i Sgrč., v. Panagl 1983: 342.

66 Zapravo lezb., u beot. se javlja 2., a u tes. (sekundarno?) uglavnom 1. (južna) varijanta, usp. Beekes 1969: 184.

67 Beekes 1995: 143 pretpostavlja *h₁, ali bez razmatranja grč. dij. Za detaljnu raspravu vidi Beekes 1969: 184.

Još bi jedna leksička jedinica u kojoj su Jgrč. dij. inovirali mogao biti broj 20 koji je potvrđen u j–a i ark. (i lezb.) kao εἴκοσι naprema Sgrč. (ili s gubitkom digamme) ἑἴκατι. Ako je ispravna hipoteza o analogiji koju smo iznijeli, ovo bi mogla biti još jedna zajednička Jgrč. inovacija. Oblici se na Jugu i na Sjeveru razlikuju i po nečem što izgleda staro – po prisutnosti početnoga ε–, no to nije jasno. Tipičan je za Szdor. nastavak –κατιοι u deseticâ, koji bi mogao biti rezultatom ujednačavanja, prema –κοσιοι u drugim dijalektima.

Razlika između sjevera i juga u odrazu ie. *ty i *d^hy > Jgrč. σ, a Sgrč. σσ ili ττ (beot.) ne mora nužno biti jako bitnom premda je znakovito da je podjela odrazâ opet onakova kakovu očekujemo.

Dvojstvo je oblika i u česticama ὅτε i εἰ u Jgrč. s različitim oblicima na sjeveru. S ἰν je nešto teže jer se tu cip. κε slaže s lezb. i tes. (dor. je κα)⁶⁸.

Što se tiče odraza slogotvornoga *r̥, čini se da on nije od velike važnosti za uspostavljanje međudijalekatnih odnosa. Mikenski, kao što vidjesmo, ima 2 ili 3 odraza (što istraživači u pregledima često pojednostavnjuju i biraju samo ro ili or, što nije u redu), od kojih se jedan poklapa s a–c, a drugi s eol. No kako je u eol. po vjerojatno mladega postanja (a znakovito je i to što je eol. u tom jedinstven, što je zapravo čudno), to opet ništa ne znači, a da i znači, ako bismo to uzimali za vezu mik. i eol., onda bismo isto tako trebali j–a, dor. i SZ αρ/ρα uzeti kao dokaz srodnosti j–a i SZ/dor., no kako je po nizu drugih izoglosa jasno, o tom nema ni riječi. Dakle jasno je da odraz *r̥ nije jako bitan u određivanju genetskih veza; vjerojatno je *r̥ u grč. prilično kasno dobilo popratni samoglas, možda razmjerno nedavno prije prvih mik. tekstova što bi se dalo zaključiti iz oscilacija koje se ondje nalaze.

Što se tiče nastavaka –μες (SZ/dor.), –μεν (ostali)⁶⁹ (~ skr. –masi, lat. –mus, het. –weni itd.), to je očito izbor između različitih mogućnosti. Pragrčki je vjerojatno imao obje mogućnosti, budi kao slobodne varijante, budi kao trag koje starije opreke kojoj je danas nemoguće ući u trag. To nije neobično, u slavenkom su primjerice posvjedočene 3 varijante istoga koje upućuju na tri različita ie. nastavka: –me < *–me(s), –mo < *–mo i –mъ < *–mon/–mos(?).

Futur je na –σεω tipičan za SZ/dor. nasuprot –σω u ostalim dij. (uključujući i mik. npr. do–so). Što se tiče poklapanja a–c s eol. (lezb., tes.) u verba vocalia –ημι, nasuprot –έω u ostalima (i beot.), to bi mogla biti, sudeći po mik. –e–jo (nije sigurno), neovisna inovacija.

Što se tiče slogotvornoga *m̥, mik. je tom izoglosom potpuno izdvojen od ostalih dijalekata. U eol. i a–c odraz nije jasan jer je u njima posvjedočeno –o–, ali redovno u brojeva gdje, kako pokazasmo, može lako doći do analogije i nema jakoga razloga zašto bismo te odraze smatrali pravilnima (u ark. se javlja i α u brojevima).

Što se tiče opreke između a–c πός, mik. po–si, SZ/dor./beot./tes. ποτί nasuprot j–a/lezb. πρός (*proti)⁷⁰ to je, kako pokazasmo, izbor između mogućnosti.

68 V. Rischevu »Übersichtstabelle« npr. u Panagl 1983.

69 U ark. su posvjedočena i dva suprotna primjera, vjerojatno pod utjecajem dorskoga.

70 Za izvođenje *proti > *proty #V– > *pross #V– > poopćeno *pros v. Rix 1992: 90.

Ovaj se inače argumenat često rabio radi dokazivanja povezanosti mik. s eol., ali je znakovito da je oblik koji zastupnicima te teorije odgovara sada u tes. i beot. (a ne u lezb.), a ima isti oblik kao i SZ/dor. čiju oni vezu s eol. odbijaju.

Još je jedno navodno slaganje a–c i eol. (mik. ne!) prijedlog $\pi\epsilon\delta\acute{\alpha}$ nasuprot j–a i dor. $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$ ⁷¹. No to je također čisti izbor, $\pi\epsilon\delta\acute{\alpha}$ je ili arhaizam iz ie. (usporodnica u arm.) ili novotvorba od korijena *ped– (vrlo često, usp. slav. *podъ* i grč. $\epsilon\pi\acute{\iota}\beta\delta\alpha\iota$ ⁷²), a $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$ također ima podudarnost u germ. (npr. njem. *mit*, šved. *med*). Znakovito je, a zapravo je to i dokaz, to što mik. ima i *pe–da* i *me–ta*.

Što se tiče još jednoga »slaganja« između mik. i a–c s eol. koji imaju $\acute{\alpha}\pi\upsilon$ nasuprot a–j $\acute{\alpha}\pi\acute{o}$, i tu je vjerojatno također posrijedi svojevrstan izbor. $\acute{\alpha}\pi\upsilon$ je jednostavno varijanta koju su po Cowgillovu zakonu u sandhiju iz *apo_C_{lab}– > *apu_C_{lab} poopćili neki dijalekti. Nema razloga pretpostavljati *ad hoc* promjenē, kao što su neki činili, o > u iza labijala, niti ova promjena, budući da je već zabilježena u mik. *a–pu*, može imati veze s kasnijim a–c –o# > –u#⁷³. Neki su skloni pretpostavljati dvije različite riječi, odnosno dva različita ie. korijena *h₂epo i *h₂epu, no to je malo vjerojatno jer osim što drugi nije nigdje posvjedočen, nemoguće je da bi ove dvije riječi bile nepovezane, a ako jesu, u ie. ne postoji odnos samoglasa *o : *u, odn. to bi bilo nemoguće protumačiti. I ovdje, kao i drugdje u grč. kada imamo neočekivano υ umjesto o vjerojatno rješenje treba tražiti u Cowgillovu zakonu. I inače su istraživači, kao što smo vidjeli na zadnja tri primjera, bili skloni dokazivati srodnost eol. i a–c na osnovi ovakovih leksičkih »poklapanja«⁷⁴.

Među razlozima se za vezu eol. i mik. često usput ubacuje i arg. patronimi-ka na – $\iota\omicron\varsigma$ (mik. –*i–jo*), no to je sasvim očit arhaizam slučajno zadržan osim u mik. upravo u eol. Arhaizam koji dijele SZ, dor. i beot. je $\tau\acute{o}\acute{\iota}$ umjesto analoškoga (prema jd.) $\omicron\acute{\iota}$ drugdje. I inače SZ i dor. te općenito Sgrč. zadržavaju, nasuprot inovativnu Jugu, puno arhaizama i nije ih krivo nazivati konzervativnom skupinom⁷⁵.

Očita inovacija u suglasničkoj sklonidbi, – $\epsilon\sigma\sigma\iota$, tzv. »eolski« dativ množine, prije bijaše tumačena eolskim supstratom u dorskom kada bi se ondje pojavila⁷⁶, a tako to još 1980. čini Palmer dokazujući tako, eolskim supstratom, da su se eol. i mik. dodirivali na Peloponezu u 2. tisućljeću prije Kr. Pritom spominje d. mn. na – $\epsilon\sigma\sigma\iota$ (1980: 72) u Korintu i Argu, ali »zaboravlja« spomenuti da je posvjedočen i u elidskom koji se nalazi na samom zapadu Peloponeza. Vjerojatno je određenoga dodira između eol. i Jgrč. i bilo, ali ne na način na koji to pokušava dokazati Palmer. Cowgill (1966: 94–95) u svojem shematskom

71 Panagl 1983: 326.

72 V. Matasović 1997: 116.

73 Osim ako se to ne bi gledalo kao početak te promjene koja je kasnije uzela maha, no to je malo vjerojatno, v. Morpurgo Davies 1992: 428.

74 Slično i više vidi u jednoga od posljednjih zastupnika »eolske« teorije L. Palmera (1980: 67–69).

75 Kao što to čini W. Wyatt, v. Panagl 1983: 337.

76 V. npr. Cowgill 1966: 77.

prikazu odnosa u 2. tisućljeću gdje se Zgrč. dodiruje s eol. na istoku i ahejskim na jugu, a nasuprot mu je jonski, kaže da bi bilo puno logičnije kada bi ahejski i jonski mogli zamijeniti mjesta jer bi tako mogli dobiti izravan kontakt eolskoga i ahejskoga, ali kako sâm priznaje »I don't know the faintest shred of non-linguistic evidence for such a prehistoric arrangement of Greek dialects.« Čini se da bi $-\varepsilon\sigma\iota$ mogla biti rana eol. izoglosa⁷⁷, s obzirom na to da je tipična za sva 3 eol. dijalekta, ali nije jasno odakle ona u dor. govovima – osim u već spomenutima, javlja se i u fokidskom i lokridskom.

Dor., za razliku od eol., ima zajedno sa SZ u d. mn. $-\omicron\iota\zeta$ iz o -osnova. Još je jedna njihova inovacija nast. $-\varepsilon\zeta$ u a. mn. također suglasničkih osnova.

Što se tiče bilježljivih j -a inovacija kao što su $\bar{\alpha} > \eta$, gubitak i metateza kvantitete nema prevelikih razloga vjerovati da te promjene nisu postmikenskima kao što tvrdi Risch i da su nastale u novom, trgovačkom jonskom društvu, koje se je brzo razvijalo, zajedno s jonskim širenjem na otoke i u Malu Aziju. Da je F kasno izgubljeno, vidi se po tom što je u Homera očuvano (po metrici je to jasno) i što su nam različiti odrazi u atičkom i jonskom kao at. $\kappa\acute{o}\rho\eta$, jon. $\kappa\omicron\upsilon\rho\eta$ i sl. dokaz da je digamma postojala, bar u nekim položajima, razmjerno nedavno u j -a⁷⁸. Čini se da se u 2. tisućljeću pr. K., j -a ipak bar donekle razlikovao od a - c i mik., i to onim elementima koji nisu dovoljni da bi nijekali njihova genetskoga jedinstva, ali koji upućuju da je nekih razlika u Jgrč. ipak bilo. To su npr. odraz $*\tau$, $\acute{\alpha}\pi\acute{o}$ prema $\acute{\alpha}\pi\upsilon$, $\pi\rho\acute{o}\varsigma$ prema a - c $\pi\acute{o}\varsigma$, mik. po - si itd. Te su razlike vjerojatno već tada postojale.

13. Zaključak

Na kraju možemo sažeti ono što smo u dosadašnjim poglavljima nastojali pokazati o položaju mikenskoga među grčkim dijalektima. Mikenski je neosporno najbliži arkadijsko-ciparskomu dijalektu. Arkadijsko-ciparski s jonsko-atičkim čini južnogrčki koji se odlikuje svojom inovativnošću (nasuprot konzervativnomu Sjeveru) i znatnim brojem zajedničkih izoglosa i karakteristika od kojih su najvažnije njihove zajedničke inovacije. Premda se čini da je južnogrčki bio razmjerno homogen, određene su razlike ipak postojale. No prave su se dijalekatne razlike između jonsko-atičkoga i arkadijsko-ciparskoga pojavile istom poslije u postmikensko doba. Mikenski je, premda administrativni jezik kojemu se ne može točno odrediti žive jezične podloge, svakako imao osobitosti koje ga izdvajaju od ostalih južnogrčkih dijalekata. Među njima su novo z , disimilacija labiovelara i odraz slogotvornih sonanata. Što se tiče povezivanja s eolskim, tu smo tezu nastojali pobiti, ali svakako je dodira s eolskim već u to najranije doba bilo. Dosta se južnogrčkih osobina može vidjeti u lezbijskom na koji je po svoj prilici jako utjecao jonski iako su i raniji doticaji i veze mogući. Eolski je najsumnjivija skupina u grčkoj dijalektologiji s obzirom na niz ranih razlika i zapravo služi kao »koš za smeće« za sve grčke dijalekte koji nisu ar-

77 Cowgill 1966: 85.

78 Za pokušaj uspostave relativne kronologije j -a glasovnih zakona v. Palmer 1980: 62–63.

kadijsko–ciparski, jonsko–atički ili sjeverozapadni/dorski. Što se sjevernogrčko-ga tiče dorski su i sjeverozapadni dijalekat usko povezani (s prijelaznim govovima – ahejskim i elidskim), a vjerojatno su srodni i s eolskim čije je jedinstvo, kako rekosmo, sumnjivo.

14. Pregled najvažnijih izoglosa među grčkim dijalektima

	mik.	a–c	j–a	lezb.	tes.	beot.	SZ/dor.
*–ti–	–si–	–σι–	–σι–	–σι–	–τι–	–τι–	–τι–
inf. akt.		–vai–	–vai–	–μεvai–	–μεv–	–μεv–	–μεv–
*–ty–	–s–	–σ–	–σ–	–σσ–	–σσ–	–ττ–	–σσ–
*ish ₂ rós	<i>i–je–re–jo</i>	ιερός	ιερός	ἰρός	ίερός	ιαρός	ιαρός
*m̥, *n̥	<i>a/o</i>	α (?)	α	α (?)	α	α	α
*r̥	<i>or/ro/ar (?)</i>	ορ	αρ/ρα	ρο	ρο	ρο	αρ/ρα
*dwidk̥mtih ₁		είκοσι	είκοσι	είκοσι	ίκασι	F?kati	F?kati
*potí/protí	<i>po–sí</i>	πός	πρός	prŽV	pŽti	pŽti	pŽti
1. l. mn. akt.	<i>–me</i>	–μεv	–μεv	–men	–men	–men	–meV
*–toy	<i>–to</i>	–τοι	–ται	–tai	–tai	–tai	–tai
d. mn. sugl. osnovâ	<i>–si</i>	–σι–	–σι–	–εσσι–	–εσσι–	–εσσι–	–οις (–εσσι)
»kada«	<i>o–te</i>	ὄτε	ὄτε	Èta	Èt’	Èka	Èka
futur	<i>–so</i>	–σω	–σω	–sw	–sw	–sw	–s=w
*eh ₂	<i>a</i>	ᾱ	η	ᾱ	a	a	a

Literatura

- Bartoněk 2002 = A. Bartoněk, *Handbuch des Mykenischen Griechisch*, Winter, Heidelberg 2002.
- Baumbach 1971 = Lydia Baumbach, »The Mycenaean Greek Vocabulary II«, *Glotta* 49/1971: 151–190.
- Beekes 1969 = Robert Stephen Paul Beekes, *The Development of the Proto–Indo–European Laryngeals in Greek*, Mouton, The Hague/Paris 1969.
- Beekes 1995 = Robert Stephen Paul Beekes, *Comparative Indo–European Linguistics: an Introduction*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1995.
- Boisacq 1916 = Émile Boisacq, *Dictionnaire étymologique de la langue Grecque*, Carl Winter’s/Libraire C. Klincksieck, Heidelberg/Paris 1916.
- Chadwick & Baumbach 1963 = John Chadwick & Lydia Baumbach, »The Mycenaean Greek Vocabulary«, *Glotta* 41/1963: 157–271.

- Cowgill 1966 = Warren C. Cowgill, »Ancient Greek Dialectology in the Light of Mycenaean«, in: H. Birnbaum & J. Puvel (eds.), *Ancient Indo-European Dialects*, The University of California Press, Los Angeles 1966.
- Heubeck 1974 = Alfred Heubeck, »Zur dialektologischen Einordnung des Mykenischen«, *Glotta* 39/1974: 159–172.
- Matasović 1997 = Ranko Matasović, *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, Matrica hrvatska, Zagreb 1997.
- Morpurgo Davies 1992 = Anna Morpurgo Davies, »Mycenaean, Arcadian, Cyprian and some Questions of Method in Dialectology«, in: J.-P. Olivier (ed.), *Mykenaiika*, Diffusion de Boccard, Paris 1992.
- Palmer 1980 = Leonard R. Palmer, *The Greek Language*, Oxford University Press, Oxford 1980.
- Panagl 1983 = Oswald Panagl, »Die linguistische Landkarte Griechenlands während der Dunklen Jahrhunderte«, in: Sigrid Deger-Jalkotzy (Hg.), *Griechenland, die Ägäis und die Levante während der »Dark Ages«*, [Symposion Zwettl 1980], Verlag der ÖAW, Wien 1983.
- Risch 1981 = Ernst Risch, »Les différences dialectales dans le mycénien«, in: *Kleine Schriften*, De Gruyter, Berlin 1981: 451–458.
- Rix 1976 = Helmut Rix, *Historische Grammatik des Griechischen: Laut- und Formenlehre*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt ²1992.
- Schmitt 1991 = Rüdiger Schmitt, *Einführung in die griechischen Dialekte*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt ²1991.
- Sihler 1995 = Andrew Sihler, *New Comparative Grammar of Greek and Latin*, Oxford University Press, Oxford 1995.
- Szemerényi 1989 = Oswald Szemerényi, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt ³1989.
- Thumb & Scherer 1959 = Albert Thumb & Anton Scherer, *Handbuch der griechischen Dialekte, Bd. II*, Carl Winter – Universitätsverlag, Heidelberg 1959.

The Position of Mycenaean among Greek Dialects

The paper deals with the main problems of Ancient Greek dialectology concerning the Mycenaean Greek which is, as we claim here, closest to Arcado-Cyprian dialect. Arcado-Cyprian and Attic-Ionic together make the innovative South Greek (comparing it with the conservative North) which has considerable amount of common isoglosses and characteristics, their common innovations being the main ones. In spite of being rather homogeneous, South Greek had some old differences although the main dialectal differences of Attic-Ionic and Arcado-Cyprian are postmycenaean. Mycenaean had some special traits which differentiated it from other South Greek dialects, in spite of being a bureaucratic language without an exactly traceable organic base – the new *z*, the dissimilation of labiovelars and the outcome of syllabic sonants. We are denying the hypothesis of Mycenaean being genetically related to Aeolic, although there were certainly some early contacts between these two dialects. Lesbian has a considerable amount of South Greek traits, probably due to the influence of Ionic. Aeolic is the most suspicious group in Greek dialectology considering the amount of early differences in it. It is actually a »wastebasket« for all non-Arcado-Cyprian, non-Attic-Ionic and non-Northwest/Doric Greek, dialects. In North Greek, Doric and Northwest dialect show close connection and they are probably related to Aeolic as well.

Ključne riječi: mikensko narječje, starogrčki jezik, dijalektologija
Key words: Mycenaean dialect, Ancient Greek, dialectology